

Wprowadzenie do baroku

Iwona Pawłowska

Nazwa epoki

Dziwność, deformacja, nieregularność, inność, dziwaczność – tymi słowami najczęściej opisywana jest epoka baroku. Nazwa epoki pochodzi prawdopodobnie od portugalskiego terminu jubilerskiego **barroco**, oznaczającego perłę o nieregularnych kształtach. Nazwa miała więc początkowo **pejoratywny** charakter.

Nazwa epoki

- J. Burckhardt słowem tym określił „*wynaturzenia*” w sztuce renesansu. Francuskie *baroque* znaczyło tyle co *bizarre*, a więc „dziwny”, „oszukany”, „nie wiadomo jaki”, „śmieszny”, „dziwaczny”.
- J. J. Rousseau wskazał na znaczenie słowa „barokowy” jako na „wydobywający dysonanse, zakłócenia harmonii”.

Czas trwania epoki

Przyjmuje się, iż barok jest epoką trwającą od połowy **XVI do połowy XVIII wieku**. Rozkwit tendencji barokowych następował przez cały wiek XVII – i to on obfituje w najważniejsze dla epoki wydarzenia historyczne i artystyczne.

W Polsce umowne ramy okresu to: od 1584r. (śmierć Jana Kochanowskiego) do 1740.

kontreformacja

Prąd religijny powstały w Kościele katolickim, będący próbą zahamowania szerzącej się reformacji i odzyskania pozycji Kościoła rzymskokatolickiego. Należy rozróżniać kontrreformację i odnowę Kościoła rzymskokatolickiego. Kontrreformacja została zapoczątkowana ekskomuniką Marcina Lutra w roku 1520 i jej ostatecznym celem było powstrzymanie rozwoju protestantyzmu oraz wykluczenie go z życia publicznego, a także odzyskanie utraconej pozycji Kościoła rzymskokatolickiego. Dzieło reformy Kościoła rzymskokatolickiego zapoczątkował zwołany **w 1545 roku Sobór Trydencki**, na którym uchwalono dekry potępiające innowierców i ustalono strategię działania Kościoła rzymskokatolickiego. Na Sobór zaproszeni byli protestanci, lecz nie skorzystali z zaproszenia i propozycji dojścia do porozumienia.

Filozofia epoki – B. Pascal

Przekonanie Pascala o nieprzydatności rozumu w procesie poznawczym doprowadziło do sformułowania tezy, że **człowiek może poznać rzeczy nadprzyrodzone przez serce i wiarę**. Porządek serca, twierdził, jest różny od porządku rozumu.

Dowodząc istnienia Boga stanął jednak na gruncie sądów racjonalnych, znanych pod nazwą "**zakładu Pascala**". Stawiając, jego zdaniem, na istnienie Boga, ryzykujemy niewiele, bo tylko jedno doczesne życie. Jeśli okaże się, iż mamy rację, to zyskamy wieczne istnienie i szczęście. Stąd też należy żyć tak, jakby Bóg istniał, taka bowiem postawa jest zyskowniejsza niż niewiara.

Filozofia epoki - Kartezjusz

Metodologiczny sceptycyzm Kartezjusza. Filozof pragnął znaleźć twierdzenie, które mogłoby oprzeć się wobec jakichkolwiek wątpliwości. W kontekście tym pozostaje przebadanie przez Kartezjusza wszystkich argumentów, jakie wcześniej stworzyli sceptycy. Sceptycyzm swój, jaki Kartezjusz nazwał "metodycznym", zastosowany został wobec twierdzeń egzystencjalnych. Możemy mówić tu o trzech argumentach, sprowadzających się do: 1) złudzenia zmysłów, 2) braku granicy, jaka może być postawiona pomiędzy tym, co na jawie i we śnie, 3) możliwość, że istnieje jakiś zły demon wprowadzający nas celowo w błąd. Pierwsze z argumentów posłużyć mogą do zakwestionowania wiedzy o świecie zewnętrznym. Trzeci z nich nawet matematyczne prawdy pozwala uznać za wątpliwe.

Kartezjusz

Wydawać się może, że przed powyższymi argumentami nie może się ostać jakiegokolwiek twierdzenie. Czyż jednak należy uznać, że wszystko w związku z tym należy do obszaru wątpliwości? Jest to pozór, gdyż właśnie wątplenie okazało się być dla filozofa ostoją tego co niewzruszenie pewne. Jeśli bowiem wątpimy, to owo wątplenie tak czy inaczej jakimś aktem myślenia. Zatem - istnieje myśl. Jeśli nawet się mylę, to przecież nawet moje pomyłki są objawem myślenia. A więc fundament wiedzy tkwi w człowieku. Ostoją wiedzy jest podmiot, a nie przedmiot. Z istnienia myśli wynika istnienie jaźni, bowiem, by można było myśleć, ktoś musi istnieć. Jeśli więc myślę, to istnieję: "myślę, więc jestem" (Cogito ergo sum) - właśnie to twierdzenie przeszło do historii jako słynne twierdzenie francuskiego filozofa.

sarmatyzm

zespół cech przypisywanych obyczajowości, umysłowości, kulturze i literaturze warstwy szlacheckiej w Polsce od schyłku **XVI w. do końca XVIII w.** Niektórzy badacze uważają, że relikty sarmatyzmu przetrwały do połowy XIX w.

Do głównych cech sarmatyzmu zalicza się najczęściej: spopularyzowany w 2. połowie XVI w. mit wskazujący, że **szlachta polska wywodzi się z legendarnej starożytnej Sarmacji**, co daje jej szczególną pozycję i uprawnienia w stosunku do innych klas społecznych, zwłaszcza chłopów. Idealizowanie ziemiańsko-patriarchalnego stylu życia, opartego na **ortodoksyjnie i dewocyjnie rozumianej religii katolickiej (sarmatyzm ostro zwalczał innowierców)**.

sarmatyzm

Tradycjonalizm wyróżniający się **niechęcią do wszelkich nowości i cudzoziemskich wzorów, graniczący z nacjonalizmem. Lubowanie się w przepychu, wystawności, nieumiarkowaniu w jedzeniu, piciu, strojach.** Traktowanie dziejów Polski w kategoriach mesjanizmu, jako tzw. przedmurza chrześcijaństwa. **Zaściankowość i zacofanie, niski poziom edukacji, uleganie przesądom i irracjonalizmowi.** Skłonność do patetycznej retoryki, **nasycanie języka polskiego słowami i wyrażeniami zaczerpniętymi głównie z łaciny (tzw. makaronizmy).**

Obrzędowość sarmacka – pompa funebris (teatralizacja pogrzebu)

Odstęp czasu pomiędzy zgonem a samym pogrzebem był dosyć długi. Przygotowanie trwały około miesiąca. Synody kościelne jednak zalecały, aby ciała po zgonie nie przetrzymywano zbyt długo bez grzebania (17. punkt uchwały synodu piotrkowskiego z 1602 roku zaleca, aby ciało nie trzymano dłużej niż jeden miesiąc). W celu uchronienia ciała przed rozkładem w czasie transportacji na miejsce pochówku, balsamowano je. Warto odnotować, że w szczególności w XVIII w. zdobywają na popularności podwójne pogrzeby, gdy ciało i serce chowano w różnych miejscach wedle życzenia zmarłego. Podwójne pogrzeby organizowano także, gdy wolą zmarłego było zejście z tego świata w chrześcijańskiej pokorze, a spadkobiercy nie chcieli w taki sposób pożegnać się z bliską osobą.

Pompa funebris

Ciekawym elementem pogrzebu magnackiego było pewnego rodzaju przedstawienie teatralne, które odbywało się przed oczami zgromadzonych żałobników. Zaproszeni goście mieli okazję oglądać jak do kościoła na koniu wjeżdża jeden ze służących w stroju zmarłego, który w pewnym momencie z niego spada. Miało to ukazywać zwycięstwo śmierci nad życiem ludzkim, nad godnymi synami swej Ojczyzny. Także spotykamy się ze zwyczajem „kruszenia kopii zmarłego, a jeśli był on ostatnim potomkiem rodu — łamano pieczęci i tarczę herbową”. Jednak nie zawsze takie efektowne „przedstawienie” osiągało zamierzony skutek, często wprowadzało jedynie zamieszanie wśród zgromadzonych gości

Portret trumienny

Obrazy trumienne miały przeważnie kształt ośmioboczny. Ich wymiary wynosiły około 40 x 45 cm. W XVIII w. były większe - 70 x 72 cm. Z portretu malowanego za życia kopiowano popiersie. Od malarza żądano realizmu, wiernego podobieństwa a nie idealizacji. Często udawało się artystom uchwycić cechy charakteru postaci: u mężczyzn pewność siebie, dostojeństwo, niekiedy butę i pychę, rzadziej zamyślenie i spokój - u kobiet uśmiech, wdzięk i zalotność. Twarze z portretów trumiennych są kopalnią wiedzy o naszych przodkach.

Portret trumienny

Podział literatury barokowej na nurty

Literatura barokowa
w Polsce

```
graph TD; A[Literatura barokowa w Polsce] --> B[Nurt dworski]; A --> C[Nurt sarmacki]; A --> D[Nurt plebejski (sowizdrzański)];
```

Nurt dworski

-poezja
„ziemskich rozkoszy”
(J. A. Morsztyn)
-poezja metafizyczna
(D. Naborowski)

Nurt sarmacki

- Krytyka sarmatyzmu
w wynaturzonej postaci
(W. Potocki)
-Apologia sarmatyzmu
- (J. Ch. Pasek)

Nurt plebejski (sowizdrzański)

Literatura mieszczańska,
anonimowa

Przerost formy nad treścią w poezji

- **Marinizm** (termin wywodzący się od nazwiska włoskiego poety G. Marina (1569-1625), którego twórczość zyskała licznych naśladowców w Europie. Marinizm dążył do zaskoczenia i zadziwienia czytelnika kunsztownym i zawiłym stylem, niezwykłymi metaforami, obrazami, itd.)
- **Konceptyzm** (główny prąd w poezji baroku, cechujący się dążeniem do nieustannego zadziwiania, zaszokowania czytelnika. Koncept to wyszukany, oryginalny i niespodziewany pomysł, na którym oparty jest utwór poetycki, zarówno pod względem budowy jak i treści)
- **Gongoryzm** (kierunek w barokowej poezji hiszpańskiej XVII wieku. Jego cechą charakterystyczną była zawiła konstrukcja i wyszukany, przesadnie kwiecisty styl. Nazwa *gongoryzm* pochodzi od nazwiska poety Luisa de Góngora)

Tropy stylistyczne

aliteracje, anafory, antytezy, inwersje,
parentezy, hiperbole, kontrasty,
oksymorony, paradoksy

Koniec